

Suriye Krizinin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri

Ali AYATA¹

Özet

Türkiye ve Rusya ikili ilişkileri kapsamında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönem bir milat olarak kabul edilebilir. 90'ların başından itibaren iki devlet de uyguladığı politikalarda köklü değişiklikler yapmış ve bu değişiklikler, görüşlerinde ve birbirlerini değerlendirmelerinde farklı parametreler kullanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi, sadece iki ülkenin kendi yapısal niteliklerinin değişmesi değil, dünyanın yeniden şekillenmesinin zorunlu sonucu olarak da görülebilir. İki ülke arasındaki iş birliği Arap Baharı adı verilen dönemle birlikte bir kırılma noktası yaşamıştır. Özellikle Suriye konusu tabiri caizse ilişkilerin sınanması için adeta bir test niteliğindedir. İki ülke, Esad konusu ayrı tutulursa Suriye krizinde benzer görüşlere sahiptir diyebiliriz. Suriye'deki mevcut durum göz önüne alındığında, karışıklığın devam edeceği ve dolayısıyla da ikili ilişkileri daha uzun süre meşgul edeceği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı; Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan dönüşümün sebep ve sonuçlarını hem söylem hem de eylem boyutunda ve aynı zamanda tarihsel süreci dikkate alarak sorgulamak ve Rusya'nın Arap Baharı sürecinde şekillenen Ortadoğu politikasının bölgede yine önemli bir oyuncu olan ve Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik yeni açılım olanaklarına sahip olan Türkiye'ye olan etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye
Rusya
Suriye Krizi
Türk Rus İlişkileri

The Effects of Syria Crisis on Turkey-Russian Relations

Abstract

Within the context of bilateral relations between Turkey and Russia, the post-Cold War period can be regarded as a milestone. Since the early '90s, the two states have made radical changes in the policies they have implemented and these changes caused different parameters to be used in their views and in their evaluations. The reason for this emergence is not only the change in the structural characteristics of the two countries,

Keywords

Turkey
Russia
Syria Crisis
Turkey-Russian Relations

¹ Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü

but also the necessary consequence of the reconstruction of the world. Cooperation between the two countries has been a breaking point with the so-called Arab Spring. Especially the Syrian issue is literally a test for put to the proof of relations. If the two countries are kept separate on Esad issue, we can say that they have similar views in the Syrian crisis. Taking into account the current situation in Syria, it is seen that the confusion will continue and consequently the bilateral relations will be occupied for a longer period of time. The purpose of this study is; interrogating the causes and consequences of the transformation in Turkish-Russian relations both in terms of discourse and action and at the same time considering the historical process and Russia's Middle East policy shaped in the Arab Spring process is to reveal the effects on Turkey, which is also an important player in the region, and which has new opening possibilities for the post-Cold War region.

GİRİŞ

Türkiye Rusya ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Uluslararası anlamda büyük önem taşıyan bu ilişkilerin etki alanı da oldukça geniştir. İkili ilişkiler kapsamında özellikle Soğuk Savaş sonrası dönem bir milat olarak kabul edilebilir. 90'ların başından itibaren iki devlet de uyguladığı politikalarda köklü değişiklikler yapmış ve bu değişiklikler, görüşlerinde ve birbirlerini değerlendirmelerinde farklı parametreler kullanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebi, sadece iki ülkenin kendi yapısal niteliklerinin değişmesi değil, dünyanın yeniden şekillenmesi ve modernleşme sürecine girmesinin zorunlu sonucu olarak da görülebilir. Dünya üzerinde meydana gelen yeni koşullar ikili ilişkiler üzerinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmış ve neticede iki tarafı da memnun edecek iş birliği anlaşmalarının hayata geçirilmesi aşamasına geçmiştir. Türk-Rus ilişkileri hükümetler düzeyinde, 2000'li yıllarda 90'lara oranla daha olumlu bir seyir izlemiştir. 2000'li yılların başlarında gözlemlenen diplomatik ilişkiler, iki ülke arasındaki müşterek terazinin işbirliği tarafının ağır basmaya başladığının en bariz göstergesi olmuştur. İki ülke hükümetlerinin girişimleri ve hızla artan ticari ilişkiler sonucunda tarihsel olarak birbirlerini rakip olarak gören Moskova ve Ankara birbirini yeniden tanımlama sürecine girmiştir (Çelikpala, 2007:210). Aynı dönemde Rusya, Türkiye'nin en önemli ortaklarından biri haline gelmiş ve ana enerji tedarikçisi olmuştur.

Türkiye Rusya ilişkileri incelendiğinde özellikle politik ilişkilerin ekonomik ve ticari ilişkiler gibi ilerlemediği görülür. Politik sebeplerden dolayı ilişkilerde zaman zaman kesintiler söz konusu olsa da her iki ülke de birbirinin öneminin farkındadır. Geçmişten aldıkları derslerle aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme doğrultusunda adımlar atmaktadırlar. Rekabet yönlü ilişkilerden stratejik anlamda çok yönlü bir iş birliğine doğru gidiş söz konusudur. Politik anlamda da kurulmaya başlanan diyalogla birlikte oldukça başarılı diyebileceğimiz bir gidişatın ortaya çıktığı söylenebilir. İki ülkenin de uluslararası pek çok soruna karşı bakışında görüş farklılıkları yok gibi görünmektedir. Orta Doğu'da barışın sağlanması, Türkiye – Ermenistan ilişkileri, İran nükleer sorunu, Irak ve Afganistan'da güvenin tesis edilmesi ve Suriye – Lübnan sorunu gibi pek çok sorunda hemen hemen iki ülkenin de yakın görüşleri bulunmaktadır. Ancak böyle yakın görüşler söz konusu olsa da ciddi görüş ayrılıklarının olduğu ve bunların çoğu defa yüksek sesle dile getirilmediği yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Suriye konusu tabiri caizse ilişkilerin

sınanması için adeta bir test niteliğindedir. Suriye konusunda Türkiye Esad'ın olmadığı planlar yaparken, Rusya Esad'ın kalması için elinden geleni yapmaktadır. İki ülke, Esad konusu ayrı tutulursa Suriye krizinde benzer görüşlere sahiptir diyebiliriz. Her iki ülke de Suriye'de barışın sağlanmasından, Suriye'nin toprak bütünlüğünden ve Suriye halkının kendi geleceğini tayin etmesinden yanadır. Suriye'de ki durum göz önüne alındığında, karışıklığın daha uzun yıllar devam edeceği görülmektedir. Dolayısıyla bu kriz, ilişkileri daha uzun süre meşgul edecek gibi durmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ikili ilişkilerin olumsuz sayılabilecek bir düzeye getirilmemesidir. Çünkü birçok alanda hızla gelişen ilişkiler bu gibi nedenler yüzünden yıpranmayacak sağlam bir kurumsal yapıya dönüştürüldüğünden azami özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu minvalde çalışma kapsamında tarihsel süreci de dikkate alarak Türk-Rus ilişkilerinde yaşanan dönüşümün sebep ve sonuçları ve aynı zamanda Rusya'nın Arap Baharı sürecinde şekillenen Ortadoğu politikasının bölgede yine önemli bir aktör olan ve Soğuk Savaş sonrası bölgeye yönelik yeni açılım olanaklarına sahip olan Türkiye'ye etkileri irdelenecektir.

Türkiye ve Rusya'nın Dış Politika Öncelikleri

Dış politika, iç politikadan farklı olarak ülkesel çıkarlar ve hedefler doğrultusunda diğer devletlere karşı sergilenen tutumlardan oluştuğundan, dış politika oluşturabilmek için, kimlik tanımının özünü oluşturan "biz" ve "öteki" unsurlarının iyi tanımlanması devletler için zaruri bir durumdur (Arı, 2006: 62). Dış politika, sınırlar koyan, ötekini dışlayan yönüyle de farklılaşmanın sembolü olan ulusal kimlik için vazgeçilemez bir unsurdur (Dağı, 2002: 54). "Biz" in karşısında yer alan "öteki" düşman olarak algılandığından, sahip olunan ulusal kimliğin üstün olduğu güdüsü devreye girerek devletleri dış politika aracılığıyla ötekiler ile çatışma yoluna iter. Ulusal kimliğe karşı bu şekilde ortaya çıkan tehdit algılamaları, devletleri içerde ortak bir payda oluşturmaya mahkûm eder ve bu durum homojen toplumlarda ortak bir kader birliği yaratılarak mümkünken, heterojen toplumlarda sorun teşkil edebilmektedir. Devlet tarafından zorla dayatılan bu ulusal kimlik, Rusya gibi çok kültürlü toplumlarda çeşitli direnişler ve ayaklanmalarla karşılaşmıştır.

Bir ülkenin ulusal çıkarları ile dış politika öncelikleri arasında her zaman doğrudan bir ilişki kurulamaz. Çünkü bu noktada birçok faktör devreye girip farklı derecelerde etkide bulunduğundan, bunların dönemselsel olarak ele alınması gerekmektedir. Dış politikası ele alınan devlet, belli bir dönüşüm aşamasından geçiyorsa öncelikle ulusal çıkarlarının belirginleşmesi gerekmektedir çünkü bu süreç belirsizliklerle dolu olduğundan eski rejimden gelen grupların yeni rejime direnişi ya da yeni aktörlerin siyaset sahnesine çıkışıyla birlikte çeşitli olası çekişmelerin yaşanması ihtimalini doğuracaktır. Tam da bu noktada, özellikle Rusya 1991'den sonra birçok siyaset bilimci için belirsizliklerle dolu bir örnek olmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya gerek milli kimlik gerekse de dış politika anlamında yeni bir arayış içerisine girmiştir. Bu süreç eski geleneksel değerleri savunanlar ile yeni dönem oluşumlar arasında sürekli olarak bir çatışma yaşanmasına sahne olmuştur (Büyükcakıncı, 2002: 14-15). Ve bu durum Rusya'nın dış politika oluşturma sürecini doğrudan etkilemiştir.

Soğuk Savaş sona erdikten sonra Rusya, Batı odaklı bir dış politika izlemiştir. Ekonomik sıkıntılardan kurtulmak adına, Batıcılığı bir çıkış noktası olarak görmüş ve bu doğrultuda uygulamalara gitmiştir. Fakat bu yönelim onun, Kafkaslar ve Orta Asya ile olan ilişkilerinin kopmasına sebep olduğundan ve Batı'dan umduğu desteği de alamadığından sonrasında Avrasya'ya yönelmesine neden olacaktır (Tuncer, 2000: 155). Rusya "Yakın

Çevre" olarak adlandırdığı bir politika izleyerek, nüfuz alanı elde etmeye yönelik uygulamalara gitmiştir. Kimlik krizi, Rusya'nın sadece iç işlerinde değil, dış politika yapım sürecinde de önemli bir rol oynayarak adeta itici bir güç haline gelmiştir. Uluslararası arenada Rusya'yı yeniden bir Süper Güç yapacağı düşünülen Yakın Çevre politikası, Batı'dan bir kopuşu değil, Batı'yla ilişkileri dengede tutmayı amaçlıyordu (Dağı, 2002:172). Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Rusya kendini yeniden tanımlamak zorunda hissetti, iç ve dış politikada yeniden yapılanma sürecine gitti. Rus kimliği de bu süreçteki değişik unsurların sentezinden oluştu. SSCB sonrası dönemde aidiyet krizi ve kimlik sorunu yaşayan Rusya, dış politikasını bu sorunlara getirdiği çözümler doğrultusunda şekillendirdi.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği'nin de çökmesiyle büyük bir bocalama yaşayan Rusya ideolojik arayışlar içine girmiştir. Birlik dağıldıktan sonra Rusya'da, devralınan aidiyet krizi derinleşerek devam etmiş ve Rusya'nın Avrupalı mı yoksa Asyalı mı olduğu tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Avrasyacılık akımı böyle bir süreçte ortaya çıkmış ve Rus dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Özellikle Putin döneminde yeniden ayağa kalkan Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını da kullanarak ekonomisini toparlamış ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler arasında önemine dikkat çekilen Avrasyacılık esasen Yeni Avrasyacılık olarak adlandırılıp, 1920'lerde ortaya çıkan Klasik Avrasyacılık fikrinden farklı olarak ortaya çıkmıştır. Klasik Avrasyacılık fikri 1990'lara kadar Rus politik hayatında SSCB rejimi ile ters düşülmesinden dolayı uyku evresinde kalmış, 1990'lardan sonra Aleksandr Dugin'le birlikte Rus siyasal hayatında Yeni Avrasyacılık olarak tekrar diriltilmeye çalışılmıştır. Yeni Avrasyacılık akımının çıkış noktası ve yapılan icraatlar da göz önüne alındığında aslında Avrasyacılık Rusya için bir amaç olmaktan ziyade, onun emperyal politikalarını gerçekleştirmek üzere kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bakıldığında Klasik Avrasyacılık ile Yeni Avrasyacılık arasında belirgin farklılıklar ve kopuş bulunmaktadır. Ayrıca Yeni Avrasyacılık kendini Atlantikçiliğin karşıtı olarak tanımlayıp, bu doğrultuda bir meşrulaştırma yolu tercih etmiştir. Yani Amerikan yayılcılığı ve hâkimiyeti korkusunu kullanarak Avrasya'da bulunan ülkeler üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeye çalışmıştır. Olası bir Avrasya Birliği'nde başat faktör ve lider ülke Rusya olacaktır. Bu niteliğiyle de Yeni Avrasyacılık emperyal bir özellik taşımaktadır (Kaiser, 2015: 46-48).

Türkiye'de de dış politika bağlamında bir kimlik değişiminden en fazla söz edilen dönem 1990'lı yıllardır. Bu yıllar boyunca Türkiye'nin bölgesel güç olma girişimleri özellikle Osmanlı coğrafyasıyla bağlantılı olduğundan değişen kimliğe sıkça vurgu yapılmıştır. Bir kimlik değişiminden söz edebilmek için yapılan icraatlardan ziyade devletin dış politika algısının değişip dönüştüğünün ortaya koyulması gerekmektedir. Aynı zamanda bu dış politika algısının süreklilik arz etmesi devletin yaratmaya çalıştığı kimlik olgusunu güçlendirecek bir unsurdur. Türkiye için önemli bir öteki olan Batı, hem inşa edilen kimliğin bir unsuru hem de kimliği inşa edici bir unsur olarak görülmüştür. Türkiye'nin kimlik inşa etme sürecinde önemli bir unsur olan Batı'dan kasıt Avrupa'dır. Avrupa bugün bile etkili öteki varlığını devam ettirmektedir. Batı tarafından kabullenilme, Osmanlı Devleti döneminden beri Türkiye'nin temel dış politika hedefi olmuştur (Ereker, 2010:213-216).

Türkiye 1990'larda ilk adımlarını attığı aktif dış politikayı, 2000'lerde uygulamaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması da ülkeleri daha dinamik ve dışa dönük politikalar izlemeye zorlamıştır. Özellikle 2003 yılından sonra Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisiyle birlikte dış politikada önemli adımlar atılmıştır. AK Parti tarafından

uygulanan politikalar, bazı muhalif taraflarca Yeni Osmanlıcı olarak yorumlanmıştır ayrıca bu politikaların Türkiye'yi bir Orta Doğu ülkesine dönüştüreceği iddiasında bulunmuşlardır. Böyle bir iddia, gerek küresel gerekse ulusal anlamda yaşanan değişiklikleri görmezden gelmek ve Cumhuriyet döneminden beri uygulanan Türk dış politikasını hiçe saymak demektir. Çünkü bakıldığında AK Parti'de daha önceki dönemlerde olduğu gibi, dış politikada mevcut düzeni koruyarak (statükocu), muasır medeniyetler seviyesini yakalama (Batıcılık) hedefiyle hareket etmiştir (Gönlübol, Sar, 2014: 99). Bu stratejinin, geçmişten günümüze hep aynı çizgide olması yani belli bir istikrarının olmasının temel nedeni, Türkiye'nin hegemonya üzerine kurulu bir stratejisinin hiç olmaması ve kuruluşundan bu yana hukuka bağlı kalıp, kurumsallaşmış bir Dış İşleri Bakanlığı oluşturmasıdır diyebiliriz.

AK Parti döneminde dış politikada bu yaklaşımın yeniden canlandırılması ABD ile olan ilişkileri düzeltmiş, Rusya ile de karşılıklı menfaatler doğrultusunda adımların atılmasını, ticaret ve enerji gibi alanlarda atılım yapılmasını sağlamıştır. Yine bu çerçevede, Türkiye bölgede ve dünyada kendisi dışında gerçekleşen olaylar içinde barışçıl çözüm önerileri sunan, çeşitli diplomatik adımlar atan, çözümsüz konulara çözüm arayan ve aynı zamanda Avrupa Birliği hedefine kilitlenerek müzakereleri başlatan bir ülke konumuna gelmiştir. 21. yüzyıl modern dünyasının dinamikleri doğru değerlendirilerek, küresel gelişmelerden kaynaklanan tehditlere rağmen özellikle güvenlik sağlama hedefine iyi odaklanarak özgürlüklerden taviz verilmemiştir. Bu yaşananlar neticesinde mevcut tabloyu iyi okursak, uygulanan politikanın bir eksen kayması olarak addedilmesini doğru bulamayız. Çünkü Türkiye dış politika da, 21. yüzyılda, Batıcılık ilkesi doğrultusunda demokratikleşmeye ve birtakım reformlara ağırlık vermiş, aynı zamanda denge siyaseti de izleyerek özellikle Orta Doğu da etkinliğini artırmaya çalışmıştır.

Putin Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri

Rusya Federasyonu'nda Putin döneminin başlaması ve Türkiye'de de AK Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türk - Rus ilişkileri ciddi anlamda ivme kazanmıştır. 2004 - 2005 yılları arasındaki ilişkiler bahar havasının yaşandığı dönem olarak tarif edilebilir (Çelikpala, 2007: 282-283). 2004 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin Ankara'ya ziyaret etmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişen dinamiği göz önüne alındığında ilişkilerin 500 yılı aşkın tarihinde 1972'de dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı (Prezidyum başkanı aynı zamanda hukuki (de jure) devlet başkanıdır) Podgorni'nin Türkiye ziyareti sayılmazsa, ilk defa bir Rus devlet başkanının Türkiye'yi ziyaret etmesi sebebiyle bu ziyaretin gerçek anlamda tarihi nitelikte olduğu söylenebilir. 32 yıl aradan sonra gerçekleşen bu ziyaret sadece Rusya'dan Türkiye'ye devlet başkanı düzeyinde yapılan ilk gezi olmakla kalmayıp, ilişkilerin her boyutunun gözden geçirilmesi ve yeni bir sayfanın açılması açısından da büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Yine bu ziyaret esnasında "*Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon*" ile birlikte ekonomik ve askeri - savunma alanlarında altı ayrı anlaşma daha imzalanmıştır (Hazır, 2014: 1).

Türkiye ve Rusya'nın politik ve ekonomik manada birbirlerinden beklentileriyle bu beklentileri karşılayabilme kapasiteleri her zaman birbirine uymamaktadır. Uymadığı anda da sorunlar ve krizler ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ilişkiler derinleşse de iki ülke arasında yüksek sesle dile getirilmeyen ciddi sorunların olduğu da inkâr edilemez. Bu sorunlara bakıldığında da ortaklığın ne kadar geniş ya da ne kadar stratejik olduğu noktası ister istemez sorgulanabilir hale gelmektedir. 2000'li yıllarda özellikle Putin döneminde

Rusya'nın ekonomisini enerji ham maddelerindeki yüksek fiyat artışıyla güçlendirmeye çalışması ve daha aktif bir dış politika izlemesi bu sorunların başında gelmiştir. Rusya ekonomik ilişkilerdeki avantajlı pozisyonunu baskı aracı olarak birçok ülkeye uygulamaktan çekinmemiş ve Türkiye'ye karşı da yüksek ticaret hacmine rağmen benzer politikalar izlemiştir. Rusya'nın gümrüklerinde Türk mallarına uyguladığı zorlaştırıcı rejim ise Türkiye'de birçok sektörün zarara uğramasına sebep olmuştur. Eylül 2008'de gümrük işlemlerinin basitleştirilmesini öngören protokol imzalanmasına rağmen Türk ürünleri Rus gümrüklerinde hala zaman zaman sorunlar yaşamaya devam etmektedir (Oğan, 2005: 2).

Son dönemde ikili ilişkileri etkileme potansiyeline sahip gelişmelerden biri de Ekim 2012'de Rusya'dan Suriye'ye giden Suriye havayollarına ait yolcu uçağının Esenboğa Havalimanına indirilmesi olmuştur. Moskova'dan kalkan ve içlerinde Rus vatandaşlarının da bulunduğu 35 yolcu taşıyan uçağın inişe zorlanması, Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerilimin kısa süreli de olsa yükselmesine neden olan örneklerinden biri olmuştur. Başbakan Erdoğan uçakta Rus askeri teçhizatlarının olduğunu belirtmişse de Moskova iddiaları reddetmiş ve uçaktaki kargonun sadece yedek parçalardan ibaret olduğunu ifade etmiştir (Kaya, 2013: 136-139). Yaşanan "uçak krizi" sonrasında Ekim 2012'de gerçekleştirilmesi planlanan Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin (ÜDİK) toplantısının Rusya Devlet Başkanı Putin'in sağlık sorunları dolayısıyla ertelenmesi, çoğu çevrelerde "yolcu uçağı kriziyle" ilişkilendirilse de krizin gerçekleşmesinden birkaç gün sonra Putin'in ziyaretinin 3 Aralık 2012'ye ertelendiği açıklanmıştır (Genç, 2012: 1). Söz konusu açıklama, ikili ilişkilerde bir kopuşun yaşanmayacağına dair güçlü bir mesaj anlamına gelmiştir. İki ülke arasında Suriye Krizi'nden dolayı devam eden gerginliği yumuşatmak için, Putin'in 3 Aralık günü düzenlediği ziyaret önemli bir vesile olmuş ve gerçekleşen toplantı neticesinde iki ülke lideri, her ne kadar diplomatik dilde bir anlamı bulunmasa da Suriye'de akan kanın durdurulmasından yana olduklarını açıklamışlardır. Bu açıklamanın pek de bir anlamının bulunmamasının sebebi; Suriye'de akan kanın nasıl durdurulacağı konusunda uzlaşma sağlanamaması ve bu konuda iki ülke arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmasıdır.

İki ülke ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 24 Kasım 2015 tarihi ise yol açtığı deprem ve artçılarıyla Türk – Rus tarihindeki yerini çoktan almıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağı, beş dakika içerisinde on defa uyarılmasına rağmen sınır ihlaline son vermeyince angajman kuralları gereği iki Türk F-16 uçağı tarafından vurulmuştur. Yaşanan bu uçak krizinin akabinde iki ülkenin de söylemleri ve talepleri birbirinden farklı olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin, Rus uçağının Türkiye'ye karşı tehdit oluşturmadığını, Türk F-16 uçakları tarafından vurulduğu sırada Suriye-Türkiye sınırından 1 kilometre uzakta olduğunu ve sınırdan yaklaşık 4 kilometre uzak bir noktaya düştüğünü iddia etmiş ve bu durumun Rusya – Türkiye ilişkileri bakımından çok ciddi sorunlara neden olacağını söylemiştir. Bir başka açıklamasında ise, Türkiye'nin ilişkileri bilerek çıkmaza sürüklediğini ve Türkiye'den özür beklediklerini dile getirmiştir. Türkiye tarafından ise Başbakan Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin sınırlarını kim ihlâl ederse ona karşı her türlü tedbiri almanın hakları ve görevi olduğunu belirtmiştir. TBMM'deki AK Parti grup toplantısında ise Angajman kurallarının Rusya dâhil tüm dünya tarafından bilindiğini, son hadisede ikazlara rağmen Rus makamlarınca dikkate alınmadığını ve gerekli tedbirleri bu yüzden almaları gerektiğini söylemiştir. Rusya yaşanan bu kriz sonrası, gerçekleştireceği ziyareti iptal etmiş, ekonomik tedbirler kapsamında bazı tarım ürünlerimize ithalat yasağı koymuş, Türk malları gümrüklerde yine olağan dışı kontrollere tabi tutulmaya başlanmış ve 1 Ocak 2016

tarihinden itibaren de vize muafiyet anlaşmasını tek taraflı olarak askıya alarak dış ticaretin daralmasına neden olmuştur. Ayrıca Rus yetkililer, Türkiye'nin en az Mısır kadar terör tehdidi yüksek bir ülke olduğunu söyleyerek Rus turistlere Türkiye'ye gitmemelerini söylemiştir. Rusya'nın Türkiye'ye tepki olarak uygulamaya koyduğu bu yaptırımlar ticareti durma noktasına getirdiği gibi toplumlararası bir uçurum da meydana getirmiştir (Başlamış, 2015: 2-4). Rusya'da yaşayan Türk vatandaşlarına karşı oluşan olumsuz hava ve Rus medyası tarafından işlenen "düşman Türkiye" algısı da krizi giderek derinleştirmiştir.

Rus uçağının düşürülmesi uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde Türkiye ile Rusya arasındaki 1971 yılında yapılan anlaşma önem arz etmektedir. Bu anlaşmaya göre iki tarafın da uçaklarının sınıra 5 kilometreden fazla yaklaşmaması ve acil haller gerektiren durumlarda öncelikle karşı tarafın yetkili makamlarına bildirilmesi ayrıca üçüncü tarafların uçaklarının da bu kurallara uyması gerekmektedir (Keser ve Meral, 2016: 36-37). Aksi halde ülkeler belirledikleri angajman kurallarını devreye sokabilme hakkına sahip olacaklardır. Zaten Türkiye de 2012 yılında Suriye'de düşürülen F-4 Fantom uçağından sonra angajman kurallarını devreye sokmuş ve düşürülen Rus SU-24 uçağı da uluslararası hukuka uygun şekilde düşürülmüştür.

Kriz sonrası süreçte Rusya tarafından Türkiye'ye yönelik uygulanan ambargo, durdurulan ithalat ve izlenen saldırgan politikanın ardından bakıldığında kaybeden taraf daha ziyade Rusya olmuştur. Bu durum Rusya'da son zamanlarda zaten belirgin olan ekonomik krizi daha da artırdı ve Rusya büyük maddi zarar gördü. 15 Nisan'da bir televizyon programına katılan Putin, özellikle ambargo konusunda attıkları adımın kendilerine zarar verdiğini itiraf ederek, Rusya'da hayat pahalılığının arttığından bahsetmiştir. Kriz döneminden çıkılması için iki ülkenin diplomatları ve temsilcileri yetersiz kalmış krizin sona ermesi için başka bir güce ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada Kazakistan'ın lideri Nursultan Nazarbayev ilişkilerin düzelmesi adına ara buluculuk yapmıştır. Nisan 2016'da İstanbul'da yapılan İslam İşbirliği Örgütü zirvesinde Nazarbayev, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Türk tarafını oluşturan bir ekiple ilişkilerin düzelmesine yönelik fikir teatisi yapmıştır. Rusya'nın yaşanan olaydan dolayı özür beklemesi de göz önüne alınarak Rus tarafına duyulan üzüntüyü belirtmek amacıyla Rusça bir mektup yazılması önerilmiştir. Mektupta doğrudan özür dilenmemiş bunun yerine kusura bakmayın, mazur görün anlamına gelen Rusça ifadeler kullanılmış ve tazminat yerine de ölen pilotun ailesine yardım edileceği yazılmıştır. Sonrasında Moskova'ya giden Nazarbayev ilişkilerin normalleşmesi konusunda Putin'i ikna etmiştir. Mayıs ayı sonunda Putin, Atina'da Çıpras'la yaptığı görüşmede de ilişkileri iyileştirmek istediğini fakat ilk adımın Ankara'dan gelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sonrasında da Türkiye ile ilişkileri düzeltmek istediğine dair sıcak mesajları devam etmiştir. Bunların üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Binali Yıldırım da Rusya milli günü nedeniyle mesajlar yayınlamışlardır. Ayrıca ABD'den umduğunu bulamayan Rusya, ABD'nin NATO konusunda verdiği açık mesajla birlikte bölgede yalnızlaşan taraf olmuş ve hem ambargo konusunda hem de bölgesel ilişkilerde bir kez daha Türkiye'ye ne kadar ihtiyacı olduğunu anlayarak, ikili ilişkilerin normalleşme sürecine girmesi noktasında adım atmıştır (Zorlu, 13.08.2016).

Suriye Krizinin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri

Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan ve kısa zamanda Orta Doğu ülkelerine de yayılan Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere biri de Suriye olmuştur. 2011 yılında bir grup genç ile başlayan iktidarı protesto olayları, kısa sürede ülke geneline yayılmış ve geniş çaplı gösteriler yapılmaya başlamıştır. Suriye tarihinde görülmemiş bu durum, Esad yönetiminin sert müdahalesiyle de karşılaşınca ülkede çok ciddi çatışmalar meydana gelmiştir (Halbach, 2016: 2). Esad gün geçtikçe muhalefete karşı tutumunu sertleştirmiş ve bu durum uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Bu tepkileri dikkate almayan Suriye'de adeta bir iç savaş başlamıştır.

Rus Çarı I. Petro'nun sıcak denizlere inme hayali hem uzun soluklu bir Rus dış politikasının ortaya çıkması üzerinde etkili olmuş hem de bu ilgi kendisinden sonra gelenler tarafından idealist bir şekilde sürdürülmüştür (Keleş, 2009: 90). Rusların Orta Doğu'daki varlığının ve bölgeye yönelik politikalarının oluşmasının tarihsel arka planında da bu hedef yatmaktadır. Rusya bu tarihi hedefle birlikte gerek jeopolitik gerekse ekonomik gerekçelerle Arap ülkeleriyle sürekli ilgilenmiştir. Kendisini bölgeye yakınlaştıracak hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Orta Doğu coğrafyası ise dünyanın en özgün coğrafyalarından biridir. Üzerinde, çeşitli din ve mezheplerden insanı barındıran, kültürel çeşitliliğinin yanı sıra önemli yeraltı zenginliklerine sahip olan topraklardır. Onun bu stratejik ve ekonomik özelliği birçok aktörün bölgeyle ilgilenmesine ve birbirleriyle mücadele etmesine sebep olmaktadır (Yüce, 2016: 270-273). Rusya, Putin dönemiyle birlikte büyük bir ekonomik ve siyasi dönüşüm içine girmiştir. İzlenen başarılı ekonomik politikalar neticesinde toparlanan Rus mali yapısı, yakın çevre olarak nitelenen yerlerde daha etkili politikalar izlenmesine olanak sağlarken Rusya'nın Orta Doğu'ya geri dönüşünü sağlamıştır. Rusya bu dönemde Suriye'ye önem vermiş ve bu ülkeyle olan ilişkilerinde çok yönlü bir strateji takip etmiştir. İki ülke bu tarihten sonra neredeyse her konuda birbirini destekleyen politikalar izlemiştir. Suriye, Rusya'nın Çeçenistan, Osetya ve Abhazya politikalarını desteklemiş ayrıca Gürcistan ile olan savaşında Rusya'nın yanında yer almıştır (Öztürk, 2013: 618). Esad rejimini destekleyen Rusya, rejimin ayakta kalması için İran ile birlikte büyük mücadele vermiştir. Suriye ise Rusya'nın Orta Doğu'daki sadık müttefiki olmuş, önceleri sadece siyasi ve ekonomik olarak sonrasında da askeri güç ile desteklenmiş ve dolayısıyla Suriye bölgenin yeni bir aktörü olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu düzenin yıkılmasıyla birlikte artık ABD uluslararası sistemin tek egemen gücü haline gelmiştir. Uluslararası sistem de ABD lehine dengesiz bir güç ortaya çıkmış ve bu durum ABD'nin dünya üzerindeki olaylara menfaatleri doğrultusunda daha rahat davranmasına yol açmıştır. Bu minvalde ABD, Orta Doğu'da yükselen büyük bir güç haline gelmiştir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki süreçte uluslararası arenada yer alamaması ve mesafe kat edememesi de bu duruma etki eden faktörlerden biri olmuştur. Bu durumun farkına varan Rusya, Suriye meselesinde ABD'nin karşısında yer alarak, onu dengelemeye çalışmıştır. Esasında Rusya, Soğuk Savaş sonrası kaybettiği gücünü tekrar kazanmak adına Gürcistan ve Ukrayna'da hamleler yapmıştı. Ayrıca ABD Başkanı Obama'nın etkili bir Rus politikası izlememesi, Rusya'nın etkili bir aktör olarak yeniden ortaya çıkması durumunu kolaylaştırmıştır. Siyasi tarihte etkili iki büyük gücün rekabetinde, birinin kaybı her zaman diğerinin kazancına dönüşmüştür. ABD'nin Obama dolayısıyla nötr kaldığı bir dönemde, durumdan kazançlı çıkan ülke Rusya olmuştur (Waltz, 2013: 450). Rusya, Orta Doğu'daki bu önemli güç

mücadelesinde, etkinliğini artırabilmek ve Doğu Akdeniz’de kendine yer açmak amacıyla Suriye’ye destek vermiş ve savaşta aktif olarak yer almıştır.

Yaklaşık dört yüz yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Suriye, I. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransızlara manda yönetimine bırakılmıştı. Ve sonraki süreçte Suriye 1946 yılında bağımsızlığını ilan edene kadar ilişkiler Fransa üzerinden yürütülmüştü (Cleveland, 2008: 440-450). Soğuk Savaşla birlikte ortaya çıkan yeni dönemde Batı Bloğunda yer alan Türkiye, SSCB’nin Suriye ile olan ilişkilerinden ve Suriye üzerinden Orta Doğu’ya açılma stratejisinden rahatsızlık duymuştur. Bu durum Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerilmesine ve 1957 tarihli Suriye-Türkiye krizine neden olmuştur. Bu kriz her ne kadar bölgesel bir mesele gibi başlasa da, zamanla iki bloklu bir sistem yapısından dolayı, sistemin egemen güçlerini karşı karşıya getiren uluslararası bir problem olmuştur. Bu kriz egemen güçlerin anlaşmasıyla çözüme kavuşturulmuştur (Kürkçüoğlu, 2010: 100-120). 1960’lı yıllara gelindiğinde ise bu defa doğal kaynaklar yüzünden, yine bölgesel görünümlü fakat uluslararası olan sorunlu bir Türkiye-Suriye ilişkisi dönemi başlamıştır. Coğrafi konumu nedeniyle Orta Doğu kurak bir bölge olduğundan su kaynakları ziyadesiyle öneme sahiptir. Türkiye, su kaynaklarının akış yönünün kuzey-güney eksenli olmasından ötürü bölge ülkeleri için kaynak ülke konumundadır. Soğuk Savaş döneminde bu iki ülke arasında ortaya çıkan gerilim, çatışmaya dönmemiştir. Zira karşıt iki blokta yer alan Türkiye ve Suriye gibi önemli iki üyenin çatışmasına sistem müsaade etmiyordu. İki devlet arasındaki su sorunu her ne kadar çatışma yaşanacak boyuta gelmese de, sonrasında ortaya çıkacak terör kaynaklı sorunların tetikleyicisi olmuştur (Arıdemir, 2013: 2-3). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise destekten yoksun kalan iki ülke ilişkilerinde belirleyici faktör sadece kendi kapasiteleri olmuştur ve sorunlar daha ziyade terör odaklı ortaya çıkmıştır. Özellikle Suriye büyük bir destekten mahrum kalmış ve bu durum yeni sistemin dışında kalmasına neden olmuştur. Yeni sistemin Türkiye lehine olması ve Türkiye’nin de net duruşu Suriye’nin uzun yıllardır teröre verdiği destekten vazgeçmesini sağlamıştır (Arıdemir, 2013: 4). İmzalanan bir mutabakatla resmiyet kazanan bu durum, Abdullah Öcalan’ın da yakalanması noktasında rol oynamış ve ikili ilişkiler ilerleme kaydetmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası ise ABD tarafından teröre destek veren ülkeler kategorisine alınan ve ekonomik tedbirler uygulanan Suriye, Türkiye ile olan ilişkilerine daha çok önem göstermiştir. Başa gelen liderler de ikili ilişkilerde önem arz eden bir faktör olmuştur (Halbach, 2016: 2). Türkiye’de AK Parti iktidarıyla birlikte komşularla sıfır sorun politikası izlendiğinden ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. İki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşmiş ve 1970’li yıllardan beri planlanan Asi Nehri üzerine kurulacak Dostluk Barajı’nın temelleri AK Parti döneminde Başbakan Erdoğan’ın girişimiyle atılmıştır.

İki ülke arasındaki iş birliği Arap Baharı adı verilen dönemle birlikte bir kırılma noktası yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye de, Orta Doğu devletlerine yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır (Ayhan, 2012: 438-439). Türkiye, bu doğrultuda Suriye’ye yönelik politikasında da değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır. Bölge politikasına önem veren Türkiye, Suriye’yle sorunlu ilişkilerin tekrar nüksetmesine sebep olmuştur. Suriye’deki şiddet olaylarının artması üzerine Türkiye tarafından tepki gösterilmiş ve reform çağrısı yapılmıştır. Türkiye’nin bu tutumu ilişkilerdeki gerilimi daha da yükseltmiştir. İlerleyen günlerde iki ülke arasındaki üslup daha da sertleşmiş ve karşılıklı olarak diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Ayrıca Türkiye, Suriye krizinin başlamasından sonra Esad rejiminin değişmesini savunan Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar tarafında yer alırken karşı tarafta Esad rejiminin kalmasını savunan Rusya, İran ve Irak yer

almıştır. Suriye'nin mevcut rejim ve muhalif güçler arasında bölünmesi ve kontrolün sağlanamaması taraflar arasında yeni problemler ortaya çıkardı (Seufert, 2017: 7). Özellikle Türkiye-Suriye sınırında yaşanan sınır hattı ihlalleri meselenin uluslararası bir boyut kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. 2015 yılına gelindiğinde Suriye'nin isteği üzerine Rusya da oluşturulan denkleme müdahil olmuş, Suriye'de hava üssü kurarak özellikle Türkiye sınırına taciz edici uçuşlar yapmaya başlamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde angajman kurallarına göre Türk hava sahasını ihlal eden Rus jetinin düşürülmesiyle Suriye krizi yeni bir boyuta taşınmıştır.

Rusya'nın Arap Baharı sürecinde şekillenen Ortadoğu politikasının temel hedefleri dikkate alındığında: bölgesel anlamda siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarını korumak, küresel güçler dengesi çerçevesinde Ortadoğu'daki etkin konumunu muhafaza etmek ve Arap Baharı'nın kendi iç siyasi ve toplumsal dinamikleri üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilerin önüne geçmek olarak sıralanabilir. Nitekim bu endişelere bağlı olarak Rusya'nın 2011 yılının ilk aylarında Tunus ve Mısır'daki halk gösterileri sonucunda meydana gelen iktidar değişikliklerini temkinli bir biçimde izlemeyi tercih ederken, olayların Libya ve Suriye'ye sıçramasından sonra bölgede giderek daha aktif bir politika yürütmeye başladığı görülmektedir (Bino ve Krause, 2017: 72-73). Bu açıdan özellikle Suriye'de Beşar Esad yönetimi ile muhalif gruplar arasında patlak veren iç savaş sürecinin zaman içinde Batı ile Rusya arasındaki küresel nüfuz mücadelesinin önemli bir alanına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Suriye'de patlak veren kriz her ne kadar bir iç isyan olarak başlamışsa da kısa süre içerisinde etkisi bütün komşu ülkelere ulaşmıştır.

Orta Doğu gibi iç ve dış aktörlerin müdahalesine çok açık olan bir bölgede ortaya çıkan sorunların çözümüne tarihsel olarak bakıldığında da kolay olmadığı görülecektir. Sorunların çözümünde inisiyatif alınması ve global ölçekte ağırlığı olan aktörlerin bölge ülkeleriyle iş birliği içinde ortak bir noktada buluşması gerekmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa Suriye tam olarak meselede söz sahibi olan ülkelerin anlaşamamasının faturasını ödemektedir. Esad rejiminin gerilemesiyle ortaya çıkan boşluğun devlet altı gruplar tarafından doldurulması Suriye krizinin gidişatını değiştirmiş ve yeni aktörler ve pazarlık alanları oluşturmuştur. İŞİD gibi içte ve dışta sorumsuzca hareket eden ve terörü hedefe ulaşmak için araç edinen yapıların bölgede etki alanını genişletmiştir. Bu açıdan bakacak olursak Türkiye, bir yandan sınırının hemen dibinde İŞİD'le karşı karşıya kalma durumuna düşerken diğer yandan da Suriye'nin kuzeyinde oluşmaya başlayan ve özerklik yolunda hızla ilerleyen yeni bir Kürt oluşumuyla karşı karşıya kalmıştır (Seufert, 2017: 6).

Türkiye-Suriye sınırındaki PYD (Demokratik Birlik Partisi) oluşumu oluşan istikrarsızlık ve belirsizlik ortamını zirveye çıkarmıştır. 2016 yılı başı itibariyle Türkiye'nin müttefiklerini PYD'yi terörist olarak tanımaları konusunda ikna etmeye çalışması ve özellikle ABD'nin buna yanaşmaması bölgede beliren yeni oluşumları ve bunun Türkiye'ye olacak etkilerini düşündürmektedir. Sonuç olarak hem iç dinamikler hem de dış dinamiklerle bir bütün olarak Suriye otokratik yönetimlerle, mezhep çatışmalarıyla ve ekonomik zorluklarla dolu olan tarihinin yansımalarını bir iç savaş olarak günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Nitekim Suriye'de devam eden iç savaşın -genel olarak ileri sürüldüğü şekilde- sadece iç siyasal konjonktürün bir sonucu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu anlamda dış politik gelişmelerin ve özellikle de bölgesel ve küresel aktörlerle kurulan ilişkilerin orijininin günümüze değin çok yönlü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Türkiye ve Rusya ilişkileri tarih boyunca kimi dönem iş birliği içerisinde kimi dönem de rekabetçi bir zeminde gelişme göstermiştir. Rusya'nın güç kazandığı dönemlerde saldırgan bir tutum sergilerken daha zayıf olduğu dönemlerde iş birliği politikaları izlediği söylenebilir. Türk - Rus ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve ortaya konan sonuçlar açısından bakıldığında şüphesiz en önemli ve dikkate değer dönem Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar ki dönemde ilişkiler önce askeri daha sonra ticari ve ekonomik ağırlıklı olarak devam etmiştir. Fakat Soğuk Savaş sonrası ilişkiler her alanda gelişme göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası Türk - Rus ilişkilerini diğer dönemlerden ayıran en önemli şey ise insan faktörünün ön plana çıkması ve ilişkilere halkların müdahil olmasıdır. Daha önceki dönemlerde ilişkiler üst seviyede, kurumlar, politikacılar, diplomatlar seviyesinde yürütülmüş, iki ülke halkı ilişkilerin seyrinde etkili olamamıştır. SSCB döneminde kültürel ilişkiler artmış olsa da ideolojik kaygılardan dolayı devlet kontrollü gerçekleşen ilişkilerde sınırlı bir etki söz konusu olmuştur. 1991 sonrası ilişkilerde ise insan faktörü çok etkilidir ve bu durumda Türk - Rus ilişkilerini farklı değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Her iki ülke de uzun süreli ekonomik iş birliği sürecinden geçerek çok önemli tecrübe ve kazanımlarla 21. yüzyıla girmişlerdir. Aralarındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi faktörler ekonomik ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlayabilir. İki ülke arasındaki ilişkilerde daha alınacak çok yol vardır ve sürecin kolay olması beklenmemelidir. İki ülke arasındaki çerçeve ya da sınır oldukça hassastır fakat bu çerçeve ya da sınırı genişletmek yahut daraltmak her iki ülkenin de inisiyatifinde olan bir konudur. Kaldı ki ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviye politik ilişkilerin garantisi değildir. İlişkilerin salt ekonomi boyutuna dayalı zorlama ilişkiler olmaktan çıkarılıp, bölgesel ve küresel çıkarlar çerçevesinde karşılıklı saygı ve güvene dayalı ilişkiler bütünü haline getirilmesi gerekmektedir. Çünkü unutulmamalıdır ki, ortaya çıkacak sorunlar ya da karışıklıklar her iki ülkenin tarihsel ve kültürel bağları sebebiyle, ilişkileri hızlı bir şekilde geriye götürme potansiyeline sahiptir. Böyle bir durumun da ihtimal dâhilinde olduğunu her daim göz önünde bulundurarak önceden hazırlıklı ve temkinli olunması gerekmektedir. Temkinli olmaktan kasıt; bu çok yönlü ilişki ağını her zaman dikkatli bir şekilde korumak ve geliştirmek, sorun çıkması durumunda da akılcı ve pragmatist çözümler ortaya koymaktır. İki tarafı da memnun eden ilişkiler söz konusu olduğu sürece hem Türkiye hem de Rusya bu durumdan kârlı çıkan taraf olabilir. Türkiye Rusya'nın düşmanı olan bir ülke değildir. İki devlet de aynı coğrafyada gelecekte de yaşayacakları gerçeğini unutmadan ve iki ülke arasındaki kadim dostluk köprülerini yıkmadan kriz yönetmek zorunda olduklarının en sağlam çıkış yolu olduğunu unutmamalıdır.

KAYNAKÇA

Arı, T. (2006), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları: İstanbul.

Arıdemir, H. (2013), "Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi", *11. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi*, ss. 2-3.

Ayhan, V. (2012), *Arap Baharı, İsyenlar, Devrimler ve Değişim*, Marmara Kitap Merkezi Yayınları: İstanbul.

Başlamış, C. (2015), *Rusya-Türkiye İlişkileri: Nereden Nereye?*, BBC, 2015.

- Bino, T., ve Krause, J. (2017), "Russia changes the game: Bilanz der russischen Militärintervention in Syrien", *SIRIUS-Zeitschrift für Strategische Analysen*, 1(1), ss. 68-79.
- Büyükkakıncı, E. (2002), *Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Rusya*, (Der. Faruk Sönmezoğlu), Türk Dış Politikası Analizi, 3. Baskı, Der Yayınları: İstanbul.
- Cleveland, W. (2008), *Modern Orta Doğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Çelikpala, M. (2007) "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 210, 278-283.
- Dağı, Zeynep (2002), *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.
- Ereker, F. (2010), *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Genç, D. (2012), "Rusya ile Türkiye, İhtilafa Rağmen İlişkileri Geliştirmekte Kararlı", (4 Aralık 2012).
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (2014), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi: İstanbul.
- Halbach, U. (2016), "Der Konflikt zwischen Russland und der Türkei: Ende offen", *Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*, Vol. 32, ss. 1-4.
- Hazır, Ü. N. (2014), Rus Siyasal Hayatında "Neo-Avrasyacılık", *Akademik Perspektif*, Nisan, ss. 1-2.
- Kaiser, M. (Ed.). (2015), *Auf der Suche nach Eurasien: Politik, Religion und Alltagskultur zwischen Russland und Europa*, Bielefeld Transcript Verlag.
- Kaya, S. (2013), "Rusya'nın Doğu Politikası", (Ömer Göksel İşyar, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Günümüzde 'Doğu-Batı Rekabetinin' Yeni Kırılma Noktası 2009-2013") Ekin Yayınları: Bursa.
- Keleş, E. (2009), "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 46, ss: 89-102.
- Keser, A. ve Meral, Ö. E. (2016), "Türk hava sahasını ihlal eden Rus uçağının düşürülmesi: uluslararası anlaşmalar ve hukuk çerçevesinde bir inceleme", *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, ss. 30-44.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2010), *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Barış Platin Yayınları: Ankara.
- Oğan, S. (2005), "Gül'ün Rusya Ziyareti ve Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Dönem", *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, TÜRKSAM*, ss. 1-4.
- Öztürk, M. (2013), "SSCB'den Rusya Federasyonu'na Moskova'nın Şam Politikası", ss. 614-630, (www.academia.edu/24878019/SSCBden_RFye_Moskovanın_Sam_Politikasi).
- Seufert, G. (2017), "Noch mehr Distanz zum Westen: warum sich Ankara nach Moskau orientiert", *Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*, Vol. 6, ss. 1-8.

Tuncer, İ. (2000), “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Buke Yayınları: İstanbul.

Waltz, K. (2013), “Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni”, (Çev. Ezgi Yağ), Esra Diri (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, ss. 450.

Yüce, S. (2016), “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11, ss. 270-273.

Zorlu, K. (13.08.2016), *Nazarbayev’in arabuluculuk hamlesinin bilinmeyenleri*, <http://www.gazete2023.com/dusunce-analiz/nazarbayev-in-arabuluculuk-hamlesinin-bilinmeyenleri-h52527.html>